

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ 2 (3) 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРЬ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ
ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ**

№ 2 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Аброр – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаххаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуротовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети.

ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот

технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодида Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Таҳририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилади.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

“Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй.

Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

Полвонов Козимбек Наимович

ҚАШҚАДАРЁ ВИЛОЯТИ ШАҲАРЛАРИ КЛАССИФИКАЦИЯСИДАГИ ЎЗГАРИШЛАР (1970-2022 йиллар) 7-13

Махмудова Азизахон Носировна

ПАЛЕОЛИТШУНОСЛИК СОҲАСИ РИВОЖЛАНИШИДА Р. Х. СУЛЕЙМАНОВ
ТАДҚИҚОТЛАРИНИНГ ЎРНИ 14-21

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

Kurpayanidi Konstantin Ivanovich

MODERN DIGITALIZATION: PRIORITIES AND PROSPECTS IN THE CONTEXT OF ECONOMIC
TRANSFORMATION 22-28

Паязов Мурод Максудович

ДАВЛАТ ХУСУСИЙ ШЕРИКЧИЛИГИ АСОСИДА ТЕМИР ЙЎЛ ХИЗМАТЛАРИНИ
РИВОЖЛАНТИРИШДА: МУАММО ВА ЕЧИМЛАР 29-37

Шохўжаева Зебо Сафоевна

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИДА СУВТЕЖАМКОР СУФОРИШ УСУЛЛАРИНИ ҚЎЛЛАШНИНГ
САМАРАДОРЛИГИ 38-45

Asamxodjayeva Shoirra Shukurullayevna

INSON KAPITALI RIVOJIGA TA'SIR QILUVCHI OMILLAR 46-50

Элбоев Бобур Ботирович

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИДА САВДОНИ МОЛИЯЛАШТИРИШДА БАНК КАФОЛАТИ ВА
ЗАХИРА АККРЕДИТИВНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ 51-60

Ermatov Akmaljon Akbaraliyevich

O'ZBEKISTONDA MOLİYAVIY BOSHQARUV TIZIMINI RIVOJLANTIRISH 61-68

Абдиқулова Дилноза Абдукадировна

АГРАР СОҲА ЎСИШИНИ МАКРОИҚТИСОДИЙ КЎРСАТКИЧЛАРГА ТАЪСИРИНИ
СТАТИСТИК ЎРГАНИШ 69-74

Qudbiyev Nodir Tohirovich, Tojimatov Abdumutalibjon Abduqayumovich

KORXONALARNING TIJORAT BANKLARI BILAN O'ZARO MUNOSABATLARI TIZIMINI
TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI 75-84

Rasulova Shaxnoza Xatamovna

XARAJATLAR HISOBINI TASHKIL ETISH VA TASNIFLASHNING IQTISODIY AHAMIYATI ..85-93

Болтаев Нурали Шираматович

АГРАР ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАЙЁРЛАНАЁТГАН КАДРЛАРНИ МЕҲНАТ
БОЗОРИДА РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ 94-103

09.00.00 – ФАЛСАФА ФАНЛАРИ*Tulaganov Muminjon Taxtamuratovich*JAMIYATDA FUQAROLARNING HUQUQIY -SIYOSIY ONGINING YUKSALTIRISHDA
ETNOMADANIY OMILLARNING O'RNI104-109*Aripov Alisher Abdumalikovich*YOSHLAR MA'NAVIY XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHDA MILLIY VA DINIY BAG'RIKENGLIKNING
O'RNI110-117*Xabib Sattorov*

TASAVVUF TA'LIMOTIDA SHARIAT, TARIQAT, MA'RIFAT, HAQIQAT BOSQICHLARI118-123

Турсинбой Султонов

ИСТЕЪДОДНИНГ ИККИ МУҲИМ ТОМОНИ124-132

Сафаров Улуғбек Турсунович

МАДАНИЙ ЖАРАЁНЛАР ТРАНСФОРМАЦИЯСИНING ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ133-138

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ*Бектурсинова Айсултан Марат кызы*М.М. БАХТИН КАК ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ УЧЕНОГО-ФИЛОЛОГА
ФИЛОСОФСКОГО ТИПА139-145*Назарова Сайёра Азимжановна*ЎЗБЕК ТИЛИДАГИ ИРРИГАЦИЯ ВА МЕЛИОРАЦИЯ ТЕРМИНЛАРИНИ ТАРИХИЙ
БОСҚИЧЛАРИ ВА ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ146-151*Isroilova Manzura Jamolovna*BOSMA NASHRLARDA FRAZEOLOGIK BIRLIK LARNING LEKSIK-SEMANTIK
TRANSFORMATSIYASI152-156**12.00.00 – ЮРИДИК ФАНЛАР***Утемурастов Махмуд Ажимурастович*ҲУҚУҚ ИЖОДКОРЛИГИ ТАКОМИЛЛАШУВИГА ҲУҚУҚИЙ НИГИЛИЗМ ВА ҲУҚУҚИЙ
ИДЕАЛИЗМНИНГ ТАЪСИРИ157-162*Узакова Гўзал Шариповна*БАРҚАРОР ТАРАҚҚИЁТ МАҚСАДЛАРИГА ЭРИШИШДА ҚАШШОҚЛИК ВА ОЧЛИКНИ
ТУГАТИШ, СОҒЛИК ВА ФАРОВОНЛИККА ИНТИЛИШНИНГ ИЖТИМОИЙ-ҲУҚУҚИЙ
АСОСЛАРИ163-175*Abdixakimov Islombek Bahodir o'g'li*

SUG'URTA FRANSIZASI VA UNING TURLARI HAQIDA176-180

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ*Мамадалиева Нилуфар Баҳодировна*ЎҚУВ ФАНЛАРИ ТАЯНЧ ТУШУНЧАЛАРНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ БОШЛАНҒИЧ
СИНФ ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ОЎЗАКИ НУТҚ ВА ФИКРЛАШ ФАОЛИЯТИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ181-185

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг
долзарб муаммолари. -2023. -№ 2 (3).
ISSN: 2181-1342 (Online)
<https://scienceproblems.uz>

08.00.00 – Иқтисодиёт фанлари

Элбоев Бобур Ботирович

Тошкент молия институти катта ўқитувчиси

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИДА САВДОНИ МОЛИЯЛАШТИРИШДА БАНК КАФОЛАТИ ВА ЗАХИРА АККРЕДИТИВНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ

Аннотация. Ушбу мақолада тижорат банклари томонидан савдони молиялаштириш хизматини кўрсатишда банк кафолати ва аккредитивнинг ўзига хос хусусиятлари, банк кафолати ва аккредитив бўйича ҳисоб-китобларни амалга ошириш айрим жиҳатлари тадқиқ қилинган.

Калит сўзлар: савдони молиялаштириш, банк, банк кафолати, аккредитив, экспортёр, импортёр.

Элбоев Бобур Ботирович

Старший преподаватель

Ташкентского финансового института

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ БАНКОВСКОЙ ГАРАНТИИ И РЕЗЕРВНОГО АККРЕДИТИВА ПРИ ТОРГОВОМ ФИНАНСИРОВАНИИ В КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности банковской гарантии и аккредитива, некоторые аспекты расчетов по банковской гарантии и аккредитиву при оказании услуг торгового финансирования коммерческими банками.

Ключевые слова: торговое финансирование, банк, банковская гарантия, аккредитив, экспортер, импортер.

Elboev Bobur Botirovich

Senior teacher,

Tashkent Institute of Finance

USE OF BANK GUARANTEE AND RESERVE LETTER OF CREDIT IN TRADE FINANCING IN COMMERCIAL BANKS

Annotation. This article discusses the features of a bank guarantee and a letter of credit, some aspects of settlements under a bank guarantee and a letter of credit in the provision of trade finance services by commercial banks.

Key words: trade finance, bank, bank guarantee, letter of credit, exporter, importer.

<https://doi.org/10.47390/1342V3I2Y2023N7>

Кириш.

Сотувчи ва харидор муносабат ўрнатаётган вақтда доимо ўз манфаатларини қўзлайди, сотувчи товар ёки хизмат учун тўловни ўз вақтида олишни, харидор эса товар ёки хизматнинг сифатли бўлиши ҳамда муддатида етказиб берилишини хоҳлайди. Товар ва хизматлар савдоси тобора такомиллашиб, турли давлатларда жойлашган сотувчи ва харидор ўртасида ҳисоб-китобларни амалга оширишни, ишончли тўлов воситасига бўлган эҳтиёж сусаймади. Ана шу ишончли тўлов воситаларидан бири банк кафолати бўлса, яъна бири аккредитивдир.

Банк кафолати ҳам, аккредитив ҳам томонлар ўртасида ишончни мустаҳкамлайди, харидор (импортёр)нинг сотувчи (экспортёр)га тўловни амалга оширмаслик рискинни камайтиради, товар, хизмат ёки ишнинг сифатли бўлишини таъминлайди. Бироқ, уларнинг мақсади ва халқаро савдода қўлланилишида фарқлар мавжуд. Ушбу фарқларни ва қайси бири қай ҳолатда фойдаланса томонлар учун манфаатли бўлади, ушбу хизматни кўрсатувчи учун манфаатли томонларини билиш муҳим.

Банк кафолати ва аккредитив тижорат банклари томонидан савдони молиялаштириш бўйича кўрсатадиган хизматлари қаторига киради. Ҳар қандай иқтисодиётнинг ривожланишига халқаро савдо таъсир кўрсатади. Савдо ҳар қандай мамлакати иқтисодий ўсишининг двигателидир. Шу боис глобаллашув шароитида ташқи савдо алоҳида аҳамият касб этиб, иқтисодиётни ривожлантириш ва барқарорлигини таъминлашнинг ҳал қилувчи омилларидан бирига айланиб бормоқда. Савдони ва натижада миллий иқтисодиётни ривожлантириш учун давлат глобаллашувнинг барча мавжуд афзалликларидан фойдаланиши керак. Халқаро савдони молиялаштириш бундай имкониятни беради.

Тижорат банклари савдони молиялаштиришда катта рол ўйнайди, бу нафақат мавжуд рискларни қоплаш, балки корхоналар фаолияти узлуксизлигини таъминлаш ва уларнинг айланма маблағларда бўлган бўшлиқларини ёпиш учун арзон капитални жалб қилиш эҳтиёжини қондириш имконини беради. Шу билан бирга экспортёр ва импортёр томонидан товарларни етказиб бериш ва тўловни тўлашнинг кафолатланган шартларини таъминлаш ҳисобланади.

Адабиётлар шарҳи.

Савдони молиялаштириш халқаро савдо оқимларини молиялаштириш бўлиб, импорт қилувчилар ва экспортчилар ўртасида транзакциялар билан боғлиқ хавфларни юмшатиш ва корхоналарда айланма маблағлар самарадорлигини ошириш учун воситачи вазифасини бажаради. У ички ва халқаро савдони молиялаштириш билан боғлиқ фаолият билан шуғулланади.

Савдони молиялаштириш халқаро савдо оқимларини молиялаштириш бўлиб, импорт қилувчилар ва экспортчилар ўртасида транзакциялар билан боғлиқ рискларни юмшатиш ва корхоналарда айланма маблағлар самарадорлигини ошириш учун воситачи вазифасини бажаради (Alliedmarketresearch, 2022). Бундан кўриниб турибдики

савдони молиялаштириш фаолият воситачилик операцияларига мос келади, у ички ва халқаро савдони молиялаштириш билан боғлиқ фаолият ҳисобланади.

Ҳозирги вақтда бутун дунё бўйлаб ташқи савдо операциялари ва операцияларининг 80% дан ортиғи савдони молиялаштириш орқали амалга оширилади, ташқи иқтисодий фаолият субъектлари томонидан ушбу банк хизматига талаб йил сайин ортиб бормоқда.

Банк мижозлари савдосини молиялаштириш – бу асосан ҳужжатли воситалардан (ҳужжатли аккредитив, захира аккредитив, банк кафолати ва бошқалар) фойдаланган ҳолда харидор, етказиб берувчи иштирокида ташқи савдо фаолиятини қўллаб-қувватлаш бўйича банк операциялари ва хизматлари мажмуидир (Вишкарёва, 2012). Бунда савдони молиялаштириш айнан мижозлар учун кўрсатилишини ва унда турли хил молиявий воситалардан фойдаланиш мумкинлигини кўриш мумкин.

Савдони молиялаштириш кенг қўламда компаниялараро тижорат операциялари билан боғлиқ ҳар қандай молиявий келишувларни ўз ичига олади (Ellingsen & Vlachos, 2009). Ушбу ҳолат савдони молиялаштириш нафақат ташқи, балки ички савдони ҳам молиялаштириш билан боғлиқ деган хулосага келишимизга имкон беради.

Савдони молиялаштиришдан фойдаланиш нафақат ликвидликни сақлаш учун ресурсларни жалб қилиш, балки турли хил молиявий рисклардан ҳимоя қилиш, шунингдек, трансчегаравий ва ички савдо операцияларини амалга оширишда ҳам муҳимдир (Подосенков, 2012). Албатта, сотувчи ва харидор ўртасида воситачилик қилиш, уларнинг рискин камайтириш муҳим ҳисобланади.

Савдони молиялаштириш бозорининг асосий иштирокчилари банклар ва йирик корпорациялардир. Савдони молиялаштиришнинг энг машҳур воситалари аккредитивлар ва кафолатлардир (Лахно, 2019). Бу савдони молиялаштиришда тижорат банклари томонидан берилаётган кафолатлар ва аккредитив бўйича ҳисоб-китобларнинг амалга ошириши тўғри ташкил қилиш зарурлигини белгилаб беради.

Банк кафолати банк операцияси сифатида банк томонидан принципалнинг бенефициар олдидаги мажбуриятларни бажарилишини кафолатлайди (Элбоев, 2022). Банк кафолати харидор ва сотувчи ўртасида ҳисоб-китоб ишлари тижорат банклари томонидан амалга оширилиши таъминлайди.

Аккредитив бўйича ҳисоб-китоб қилинганида мижознинг топшириғи билан ва унинг кўрсатмаларига мувофиқ аккредитив очган банк маблағларни олувчи ёки у кўрсатган шахс ҳужжатларни тақдим этган ва аккредитивда назарда тутилган бошқа шартларни бажарган тақдирда тўловни амалга ошириш мажбуриятини олади (Умаров, 2021). Аккредитив маълум бир шартлар бажарилганда тўловни амалга ошириш кафолатланади.

“Аккредитив” атамаси кенг ва тор маънода ишлатилади. Тор маънода асосан нақд пулсиз ҳисоб-китобнинг шакли сифатида фойдаланилади. Кенг маънода, тўлов усули сифатида аккредитив ташқи савдо битим тарафлари ўртасидаги муносабатларнинг барча соҳаларини қамраб олади: сотувчи ва харидор, эмитент банк, авизо қилувчи банк, тасдиқловчи банк, қопловчи (рамбурсловчи) банк, шунингдек юк ташувчилар, суғурта компаниялари ва бошқалар (Умаралиев & Акбаров, 2020).

Ушбулардан келиб чиққан ҳолда тижорат банклари савдони молиялаштириш бўйича ўз хизматларини таклиф қилганда тўловларни кафолатлаш бўйича асосан банк кафолатини ва аккредитивларни таклиф қилади.

Тадқиқот методологияси.

Тадқиқот жараёнида мавзуга оид назарий ва амалий маълумотларни ўрганишда анализ, синтез, таққослаш, илмий мушоҳада, мантиқий фикрлаш, тизимли ёндашув, иқтисодий таҳлил усулларидадан фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Жаҳон савдосининг қарийб 80-90 фоизи савдони молиялаштиришга (савдо кредити ва суғурта/кафолатларга) таянади, бу асосан қисқа муддатли характерга эга. Жаҳон савдо ташкилоти савдони молиялаштириш бозорида иштирок этувчи мураккаб алоқалар ва тармоқларни қайта тиклашни рағбатлантиришга интилмоқда ва шу билан савдо оқимларининг қисқаришининг камида битта сабабини юмшатишга ҳаракат қилмоқда (WTO, 2022). Албатта бу савдони молиялаштириш билан шуғулланувчи тижорат банклари, савдо уйлари, турли ҳил корпорацияларнинг ўрни юқори эканлигини кўрсатади.

Савдони молиялаштириш жаҳон иқтисодиётининг рақобатбардошлиги ва самарадорлигини таъминлашнинг асосий омили ҳамда халқаро савдони осонлаштириш ва турли хил хавф-хатарлардан ҳимоя қилиш механизми ҳисобланади (Бабошкина, 2016).

Сотувчи (ёки экспорт қилувчи) харидордан (импорт қилувчидан) жўнатилган товарлар учун олдиндан тўловни талаб қилиши мумкин бўлса-да, сотувчи харидордан жўнатилган товарларни тўловларни кафолатлашни ҳужжатлаштиришни талаб қилиб, рискни камайтиришни хоҳлаши мумкин. Банklar ва бошқа молия институтлар ушбу амалиётни бажариб бериши мумкин.

Тижорат банклари савдони молиялаштириш хизмати орқали хўжалик юритувчи субъектларга фаолиятида юзага келиши мумкин бўлган турли ҳил рискларини ҳисоб-китоб қилиш, бошқариш ва ташқи савдо операциялари учун молиялаштириш имконини берувчи банк маҳсулотлари ва воситалари мажмуини англатади. Мижозларга савдони молиялаштиришни таъминлаш орқали банklar иккита асосий функцияни бажарадилар:

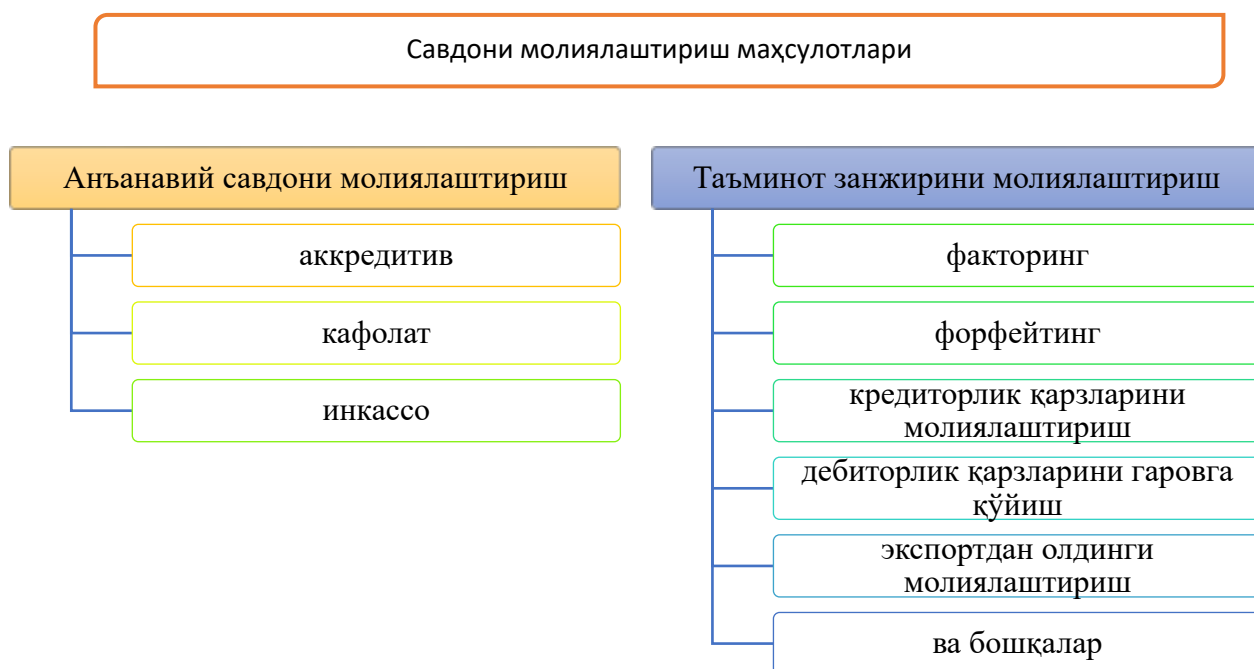
1) улар хўжалик субъектларни ташқи савдо операцияларини амалга ошириш учун зарур бўлган молиявий ресурслар билан таъминлайди;

2) уларга тўловни кечиктириш ёки битим бўйича товарларни етказиб бериш рискин камайтирадиган воситаларни таклиф қилади.

Савдони молиялаштириш импортерлар ва экспортчиларга савдо орқали бизнес юритиш имконини беради ва осонлаштиради, экспортчи ва импортернинг турли эҳтиёжларини мувофиқлаштириш орқали глобал савдо билан боғлиқ рискни камайтиришга ёрдам беради.

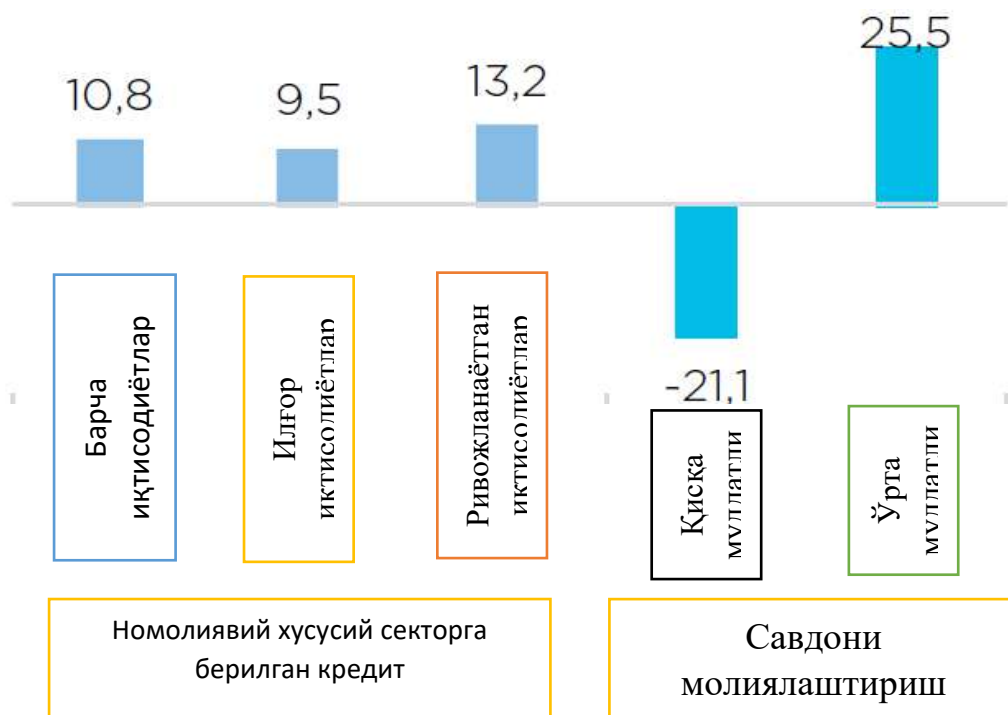
Халқаро Савдо Палатасининг таснифида савдони молиялаштириш маҳсулотлари бозори анъанавий савдони молиялаштириш ва таъминот занжирини молиялаштиришга бўлинади. Биринчиси, аккредитивлар, кафолатлар ва инкассолар каби халқаро савдо учун анъанавий банк воситаларидан фойдаланишни ўз ичига олади. Иккинчиси етказиб беришдан кейинги ҳисоб-китобларга асосланади ва турли хил

воситалар ва усулларни, жумладан, факторинг, форфейтинг, кредиторлик қарзларини молиялаштириш, дебиторлик қарзларини гаровга қўйиш, экспортдан олдинги молиялаштириш ва бошқаларни ўз ичига олади.

1-расм. Халқаро Савдо Палатасининг таснифида савдони молиялаштириш маҳсулотлари¹.

Олиб бораётган тадқиқотимизда савдони молиялаштиришнинг анъанавий шаклида фойдаланиладиган банк кафолати ва аккредитивга кўпроқ эътибор қаратамиз.

¹ Муаллиф томонидан тузилди

2-расм. 2020 йилда номолиявий хусусий секторга берилган кредит ва савдони молиялаштириш¹, ўтган йилга нисбатан ўзгариш, % да.

Қисқа муддатли савдони молиялаштиришга бўлган талаб 2020 йилда қисқарди, ўрта муддати савдони молиялаштиришга талаб ошган. 2019 ва 2020 йиллар оралиғида 2021 йилги Халқаро Савдо Палатаси Савдо реестридан олинган маълумотларга кўра товарлар импорти ва экспортнинг камайиши туфайли қисқа муддатли савдони молиялаштириш таъсири 21 фоизга камайиб, 2 043 миллиард АҚШ долларини ташкил қилди. Ушбу қисқаришнинг асосий ҳиссаси савдо кредитлари ва импорт аккредитивлари бўлган, чунки улар мос равишда 23 ва 29% га камайган. Бу 2020 йилнинг биринчи ярмида импортнинг қисқариши билан боғлиқ бўлган глобал талабнинг қисқаришини акс эттиради. Натижада, ушбу икки маҳсулотнинг улуши камайди, аммо улар ҳали ҳам умумий қисқа муддатли савдо молиясининг ярмидан кўпини ташкил қилади. Аммо шуни таъкидлаш жоизки, қисқа муддатли савдони молиялаштириш ковид-19 инқироzi натижасида юзага келган савдо қисқаришидан жиддий зарар кўрди, амалга оширилган фискал ва пул-кредит сиёсати натижасида номолиявий секторга кредитлар 11 фоизга ошган.

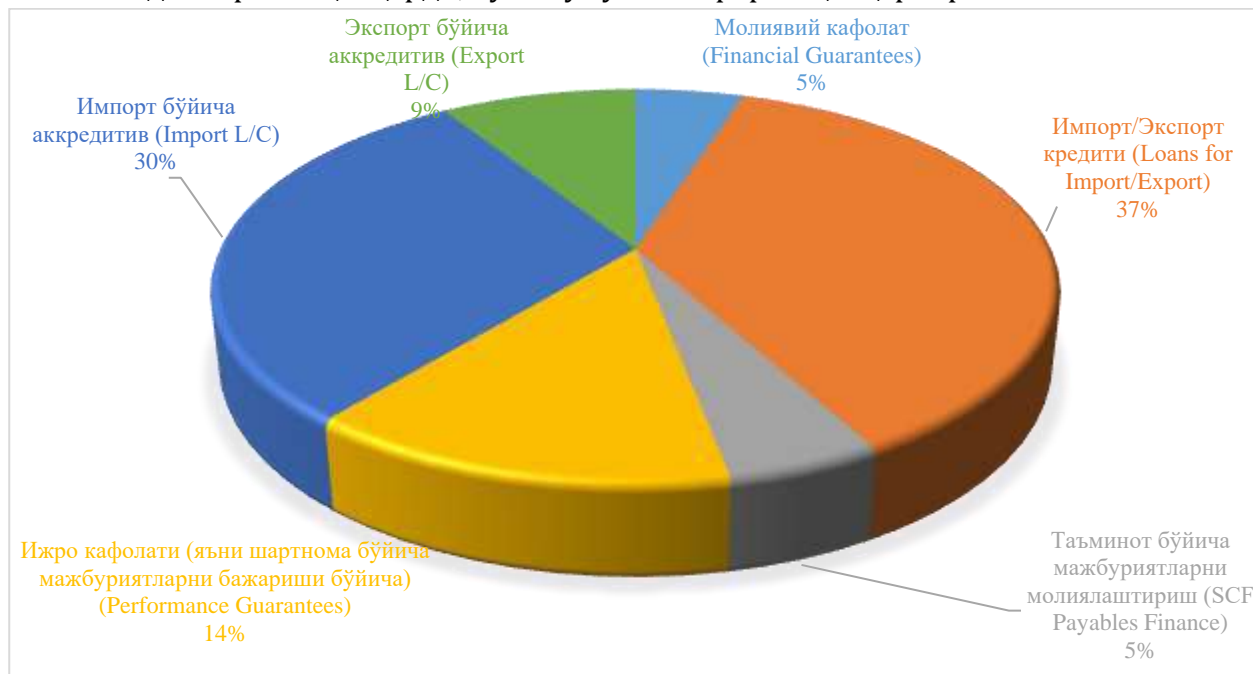
3-расм. Жаҳонда савдони молиялаштиришга умумий таъсир, транзакциялар сони, қарз олувчилар ва ўртача транзаксия суммаси², 2019-2020 йиллардаги ўзгаришлар, % да.

Халқаро Савдо Палатаси хулосасига кўра банкларни қисқа муддатли молиялаштиришни чеклашга олиб келди ва бу савдогарлар дуч келадиган қийинчиликларни кучайтирди. Ноаниқлик ва товар нархларининг ўзгарувчанлиги шароитида бир қанча банклар қисқа муддатли молиявий маҳсулотлар таклифини қисқартириди. Ҳақиқатан ҳам, 2021 йилги Халқаро Савдо Палатаси Савдо реестридан олинган маълумотларга кўра, 2020 йилда қисқа муддатли савдони молиялаштиришнинг пасайиши банк сектори ликвидлигининг камайиши билан боғлиқ бўлиши мумкин. 2020 йилда транзакциялар сони доимий равишда сақланиб қолган

¹ Recent trends in trade and trade finance: Impact of the Covid-19 Crisis and Challenges Ahead // March 2022 <https://iccwbo.org/publication/recent-trends-in-trade-and-trade-finance-impact-of-the-covid-19-crisis-and-challenges-ahead/> маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди.

² Recent trends in trade and trade finance: Impact of the Covid-19 Crisis and Challenges Ahead // March 2022 <https://iccwbo.org/publication/recent-trends-in-trade-and-trade-finance-impact-of-the-covid-19-crisis-and-challenges-ahead/> маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди.

бўлса-да, қисқа муддатли савдони молиялаштириш таъсирининг пасайиши савдо кредитлари (-8%) ва аккредитивлар (импорт учун - 18%) бўйича қарз олувчилар сонининг камайиши билан боғлиқ эди (9% экспорт учун), бу умумий таъсирнинг 75% ни ташкил қилади. Бундан ташқари, савдо кредитлари бўйича ўртача сумма (бу умумий зарарнинг 37 фоизини ташкил қилади) 30 фоизга 169 миллион АҚШ долларида 129 миллион долларгача қисқарди, бу эса умумий зарарни қисқартирган.

4-расм. 2019 йилда маҳсулот бўйича қисқа муддатли савдони молиялаштириш¹, жамига нисбатан % да.

Савдони молиялаштиришда фойдаланилган молиявий воситалар ичида аккредитивлар 39 фоизни, берилган кредитлар 37 фоизни, кафолатлар 19 фоизни ва таъминот бўйича мажбуриятлани молиялаштириш 5 фоизни ташкил қилган.

Савдони молиялаштиришнинг тижорат рискларини бошқариш ва савдони молиялаштиришдан фойдаланишни таъминлаш функциялари унинг халқаро савдони ривожлантиришдаги асосий ролини тушунтиради.

Глобал савдони молиялаштириш бозори ҳажми 2020 йилда 44,098 миллион долларга баҳоланди ва 2030 йилга келиб 90,212 миллион долларга етиши прогноз қилинмоқда, бу эса 2021 йилдан 2030 йилгача бўлган даврда йиллик ўсиш суръати (Compound Annual Growth Rate (CAGR)) 7,4 фоизни ташкил этади (Alliedmarketresearch, 2022).

Ўзбекистон Республикаси бўйича тижорат банклари томонидан савдони молиялаштириш бўйича кўрсатаётган хизматлари тўғрисида расмий статистик маълумот олиш имконияти йўқ. Лекин, тижорат банклари ўз расмий сайтлари орқали савдони молиялаштириш бўйича ўз хизматларини таклиф қилиб келмоқда.

Бунда асосан банк кафолати, аккредитив, факторинг ва экспорт-импорт учун кредит линияларини таклифини кўриш мумкин.

¹ Recent trends in trade and trade finance: Impact of the Covid-19 Crisis and Challenges Ahead // March 2022 <https://iccwbo.org/publication/recent-trends-in-trade-and-trade-finance-impact-of-the-covid-19-crisis-and-challenges-ahead/> маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди

Халқаро амалиёт кўрсатишича банк кафолати ҳам, аккредитив ҳам ёки бошқа молиявий воситалар банк томонидан таклиф қилинаётган хизматлар мижозлар учун маъқул бўлгани танланган ҳолда фойдаланиб келинмоқда.

Тижорат банклари томонидан кўрсатилаётган савдони молиялаштириш хизматининг мижозлар учун афзалликлари сифатида қуйидагиларни келтириш мумкин:

- товар етказиб бериш ва хизматларни кўрсатиш билан боғлиқ рискларни камайтириш;
- товар ёки хизмат учун шартномада келишилган олдиндан тўлов улушини камайтириш;
- тўловларни кечиктириш орқали харидор ўзи учун зарур бўлган айланма маблағларга эга бўлиши;
- кредитга нисбатан арзонроқ маблағлардан фойдаланиш;
- шартномаларнинг банк томонидан қўллаб-қувватланиши;
- ҳужжатлаштириш жараёни махсус дастурий таъминот воситалари ва мутахассислар томонидан амалга оширилиши;
- товар ёки хизмат сифатини назорат қилиш.

Санаб ўтилган афзалликлар банк кафолати ва аккредитив учун ҳам мос келади.

Ўзбекистон банк тизимида ўз ўрнига эга бўлган Ўзсаноатқурилишбанк АТБ томонидан савдони молиялаштириш бўйича банк кафолати ва аккредитив бўйича хизматларни таҳлил қилиб қўрамиз.

Ўзсаноатқурилишбанк АТБ кичик бизнес субъектлари ва йирик бизнесга фаолият тури, мақсади, муддати, таъминотига қараб ўз хизматини таклиф қилади. Жумладан, кичик бизнес субъектларига қуйидаги банк кафолатларини бериши мумкин:

1. Шартнома шартларини бажариш кафолати;
2. Тендер савдоларида қатнашиш учун кафолат;
3. Божхона тўловларини кафолатлаш;
4. Мижознинг хорижий кредит линиялари олдидаги мажбуриятини таъминлаш;
5. Аванс (бўнак) тўловини амалга ошириш ва бошқалар бўйича кафолатлар.

Шу билан бирга йирик бизнес вакиллари ҳамкорлар олдида ўз мажбурятларини ўз вақтида ва хавфсиз бажариш учун «Guarantee» банк кафолатини (Ўзсаноатқурилишбанк, 2022) таклиф қилади.

Ушбу хизматлар банк кредит сиёсатига мувофиқ таклиф қилади.

Ўзсаноатқурилишбанк АТБ томонидан бериладиган кафолатлар қопланмаган ва қопланган шаклда тақдим қилинмоқда. Қопланмаган банк кафолати – мижоз (принципал)нинг пул маблағлари билан қопланмай бериладиган (чиқариладиган) банк кафолати. Бу каби кафолатлар таъминот қабул қилган ҳолда берилади. Қопланган банк кафолати – пул маблағлари таъминоти билан бериладиган (чиқариладиган) банк кафолатидир.

Кафолат турлари банк кафолати нархига, аввало, мижознинг кафил банк олдидаги мажбуриятларини таъминлаш усули таъсир қилади. Яъни пул маблағи билан қопланган банк кафолатининг нархи қопланмаганга нисбатан арзонроқ ҳисобланади (Умаров & Азимов, 2021).

Шу билан бирга банк аккредитивни ҳам хужжатлаштириладиган банк хизматлари қаторида таклиф қилади.

Ўзсаноатқурилишбанк АТБ аккредитив бўйича хизматларни Халқаро савдо палатаси томонидан 2007 йилда қабул қилинган “Хужжатли аккредитивлар бўйича ягона умумлаштирилган қоида ва одатлари” (UCP 600) га асосан амалга оширади. UCP 600 аккредитивда иштирок этадиган томонларнинг мажбуриятларини тартибга солади ва тегишли аккредитив хужжатларини кўриб чиқиш учун асос бўлиб хизмат қилади. Бундан ташқари, иштирок этувчи банклар ўзларининг импорт қилувчи ва экспорт қилувчи мамлакатадаги ҳуқуқий вазиятга ҳам риоя қилишлари талаб этилади.

Ушбу хизматлар банк кредит ва тариф сиёсатида белгиланган миқдорда ҳақ олинади.

Хулоса ва таклифлар.

Тадқиқот натижаларидан келиб чиққан ҳолда қуйидаги хулоса ва таклифлар шакллантирилди:

Тижорат банклари савдони молиялаштиришда тўловларни кафолатлаш бўйича асосан банк кафолати ва аккредитивлардан фойдаланади.

Банклар савдони молиялаштириш орқали импортер ва экспортчига бизнес юритиш имконини беради ва осонлаштиради, экспортчи ва импортернинг турли эҳтиёжларини мувофиқлаштириш орқали глобал савдо билан боғлиқ рискни камайтиришга ёрдам беради.

Банк кафолатининг турли мақсадлар учун берилиши банк мижозларининг молиявий имкониятларини оширади, бизнес юритиши учун кўмак беради, рискларни камайтиради.

Хужжатли аккредитивлар фойдаланиш барча иштирокчилар учун рискларни камайтириш имконини беради.

Савдо молиялаштириш кенгайиш тенденциясига эга бўлганлиги учун тижорат банкларида алоҳида савдони молиялаштириш бўйича бўлим ташкил қилиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Ellingsen, Tore & Vlachos, Jonas. (2009). Trade finance in a liquidity crisis. The World Bank, Policy Research Working Paper Series.
2. Recent trends in trade and trade finance: Impact of the Covid-19 Crisis and Challenges Ahead // March 2022 <https://iccwbo.org/publication/recent-trends-in-trade-and-trade-finance-impact-of-the-covid-19-crisis-and-challenges-ahead/>.
3. Trade finance https://www.wto.org/english/thewto_e/coher_e/tr_finance_e.
4. Trade Finance Market Outlook 2030 <https://www.alliedmarketresearch.com/trade-finance-market>.
5. Бабошкина А.А. Актуальные аспекты торгового финансирования на мировом рынке // Российский внешнеэкономический вестник, 10 – 2016, - с. 67-77.
6. Вишкарёва И.А. Перспективы развития торгового и структурного финансирования клиентов российских банков: автор. дис. канд. экон. наук – М., 2012 – с. 23.

7. Лахно Ю.В. Особенности организации торгового финансирования в условиях индустрии 4.0 // Налоги и финансы № 2/2019.
8. Подосенков Н.С. Применение методов торгового финансирования на российском финансовом рынке. автор. дис. канд. экон. наук –М.: 2014, - с. 25.
9. Ўзсаноатқурилишбанк АТБ расмий сайти <https://sqb.uz>.
10. Умаралиев А.Э., Акбаров Ҳ.М. Халқаро савдони молиялаштиришда халқаро ҳисоб-китоблардан фойдаланиш масалалари // “Логистика ва иқтисодиёт” илмий электрон журнали, III сон. 2020.
11. Умаров З.А. Банкларда бухгалтерия ҳисоби. Дарслик. –Т.: “Инновацион ривожлантириш нашриёт-матбаа уйи” 2021, 612 б.
12. Умаров З.А., Азимов Б. Банк кафолати ва унинг ҳисоби / Молия илмий журнали 2021 йил 1-сон, Б. 98-106.
13. Элбоев Б.Б. Банк кафолати моҳияти ва аҳамияти // Молия ва Банк иши Журнали 1 (2022), 90-94.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 2 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

**Ижтимоий-гуманитар фанларнинг
долзарб муаммолари**” электрон
журнали 2020 йил 6 август куни 1368-
сонли гувоҳнома билан давлат
рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
масъулияти чекланган жамият

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой
тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-
уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).